

ПРОБЛЕМНО-ПОШУКОВЕ НАВЧАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ

В статтє рассматривается правильная организация проблемно-поискового обучения и его эффективность в развитии умственных сил и способностей учащихся.

The right organization of the problematic-searching education and its effectiveness in the development of the mental forces and abilities of the students is considered in this article.

Завданням сучасних шкіл є формування гармонійно розвинутої особистості. Важливіший показник всебічно розвинутої особистості – наявність високого рівня розумових здібностей.

Більшість сучасних публікацій з теорії навчання пов'язано з ідеєю активізації навчального процесу і навчальної діяльності учнів. Під активізацією мають на увазі ефективне використання тих прийомів і методів навчання, які відомі з традиційної дидактиці. Автори говорять про активізацію за допомогою проблемного навчання, створення проблемних ситуацій і постановку пізнавальних завдань [4].

Особливістю розумового процесу є те, що він направлений на вирішення визначеної задачі. У середині кожної задачі закріплена мета, на досягнення якої направлений пізнавальний процес індивіда. Шлях до мети обумовлений і здійснюється у визначених умовах. Без урахування умов, в яких відбувається розумовий процес в своєму прагненні до мети, важко досягти рішення поставленої задачі. Тому початковим моментом розумового процесу є проблемна ситуація [1].

Проблемна ситуація – ситуація для оволодіння якою окремих суб'єкт (або колектив) має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій. У проблемній ситуації слід розрізняти її об'єктивний бік (суперечність між складністю, яку треба подолати, і недостатністю наявних засобів для досягнення цієї мети) та її суб'єктивний бік (усвідомлення суб'єктом цієї суперечності й прийняття або постановка ним відповідного проблемного завдання). Створення системи проблемних

ситуацій у навчальних цілях є сутністю проблемності навчання [2].

Проблема (від грец. – задача, утруднення) – в широкому розумінні складне теоретичне або практичне питання, яке потребує розв'язання, вивчення й дослідження; в науці – суперечлива ситуація, що виступає у вигляді протилежних позицій в поясненні будь-яких явищ, об'єктів, процесів і потребує адекватної теорії для її розв'язання. Формою стислого виразу проблеми, як правило, є питання або система їх [1].

В основі організації процесу проблемного навчання стоїть принцип пошукової навчально-пізнавальної діяльності учня, тобто принцип відкриття ним засобів дії, винахід нових предметів або засобів використання знань на практиці.

При проблемному навчанні діяльність вчителя полягає в тому, щоб пояснювати зміст найбільш складних понять, систематично створювати проблемні ситуації, організовувати навчально-пізнавальну діяльність так, щоб на основі аналізу фактів учні самостійно робили висновки і узагальнення, формували за допомогою учителя визначенні поняття, закони.

В результаті у учнів з'являються навички розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і др.), навички переносу знань, розвивається увага, воля, творче уявлення [5].

Аналіз і синтез – застосування в навчальному процесі логічних прийомів, згідно з якими предмети і явища під час їх вивчення розглядаються за окремими ознаками (аналіз) і, навпаки, в єдності їхніх частин (синтез). Аналіз і синтез пронизують собою весь навчальний процес, оскільки мислення учнів є аналітико-синтетичною діяльністю головного мозку.

Узагальнення – логічний процес переходу від одиночного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей явищ дійсності. Види узагальнення відповідають видам мислення. Найбільш вивчені узагальнення у формі значень слів. Узагальнення виступають також як засіб розумової діяльності. Найпростіші узагальнення полягають в об'єднанні, групуванні об'єктів на основі окремої,

випадкової ознаки (синкретичні об'єднання). Більш складним є комплексне узагальнення, при якому група об'єктів з різними основами об'єднується в єдине ціле. Узагальнення здійснюється шляхом абстрагування від специфічних і виявлення загальних ознак (властивостей, відношень тощо), притаманних предметам розглядуваної галузі. Узагальнення застосовуються при утворенні понять, суджень, теорій.

Порівняння в навчанні – поширений дидактичний прийом і розумова операція, за допомогою яких встановлюються риси схожості і відмінності між певними предметами та явищами. Порівняння широко застосовуються на всіх ступенях навчання. В навчально-виховному процесі застосовується з метою загального протиставлення фактів і явищ, зіставлення за ознаками, на які вказує вчитель або які визначають самі учні, порівняння явищ в їхньому розвитку.

Проблемне навчання – один з типів розвиваючого навчання, істотною відмінністю якого є зближення психології мислення людини з психологією навчання. Проблемне навчання найповніше відповідає завданням розвитку творчого мислення учнів. Суть проблемного навчання полягає в пошуковій діяльності учнів, яка починається з постанови питань, розв'язання проблем і проблемних завдань, закладених у навчальних програмах і підручниках, у проблемному викладі й поясненні знань учителем, у різноманітній самостійній роботі учнів. У проблемному запитанні, на відміну від неproblemного, завжди є прихована суперечливість. Усвідомлена суперечність – одна сторона проблемної ситуації. Велике значення має також мотиваційна сторона проблемної ситуації, наявність в учня такого рівня знань, умінь і навичок, який був би достатнім, щоб почати пошук невідомого результату або способу виконання завдання. Інакше учень не „прийме” проблеми й вона втратить значення навчальної [4].

Вернемось до проблемної ситуації. Проблемна ситуація – це інтелектуальне утруднення людини, яке виникає коли людина не знає як пояснити яке-небудь явище, факт, процес дійсності, не може досягти мети відомим їй засобом. Такі обставини спонукають до пошуку нових засобів пояснення або дії. Проблемна ситуація є закономірність продуктивної,

творчої, пізнавальної діяльності. Вона обумовлює початок мислення в процесі постанови і рішення проблем [2].

Психологічною наукою встановлена послідовність етапів продуктивної пізнавальної діяльності людини в умовах проблемної ситуації:

Проблемна ситуація → проблема → пошук засобів її рішення → рішення проблеми.

Повний цикл розумових дій спочатку виникнення проблемної ситуації до рішення проблеми має декілька етапів:

- виникнення проблемної ситуації;
- усвідомлення сутності утруднення і постанови проблеми;
- знаходження засобу рішення шляхом здогадки або висування припущень і обґрунтування гіпотези;
- перевірка правильності рішення проблем;

Загальні функції проблемного навчання:

Засвоєння учнями системи знань і засобів розумової практичної діяльності.

Розвиток пізнавальної самостійності і творчих здібностей учнів.

Формування діалектико-матеріалістичного мислення школярів.

Спеціальні функції проблемного навчання:

1. Виховання навиків творчого засвоєння знань (використання окремих логічних прийомів і засобів творчої діяльності).
2. Виховання навиків творчого застосування знань (застосування засвоєних знань в новій ситуації) та вміння вирішувати учбові проблеми.
3. Формування і накопичування досвіду творчої діяльності (оволодіння методами наукового дослідження, вирішення практичних проблем та художнього відображення дійсності).

Необхідно відмітити, що будь-яка проблема знаходить своє вираження у формі питання. Саме питання стимулює пізнавальну діяльність. Для того, щоб визначити при яких умовах питання носить проблемний характер, необхідно установити, здійснення яких дій або операцій вимагає воно від учнів. Саме не стільки результат, як сутність, етапи пізнавального процесу, який пов'язаний з вирішенням поставленої задачі, характеризують проблемність питання [2].

Найбільш характерні питання, які використовуються в навчанні можна умовно поділити на три групи.

Перша група – питання, які потребують простого відтворення знань або використання відомих дій. Рішуче значення належить пам'яті.

Друга група - питання, які потребують від учнів не простого відтворення і аналізу фактів і подій, вже їм відомих, а включення в нові відносини, в нову ситуацію. Для відповіді на питання недостатньо простого відтворення знань. Необхідно зробити в їх зв'язках деякі зміни, здійснити таке відтворення, в якому є елемент пошуку. В такому випадку рівень пізнавальної діяльності більш високий.

Третя група – питання, яке дає початок другим питанням; вимагає встановлення нових фактів, аналізу і групування надбаних фактів в інших взаємозв'язках, і на цій основі відтворюється розкриття нових закономірностей. Таке питання виражає сутність проблеми. Його рішення вимагає не тільки нових фактів і додаткової інформації, але і нових прийомів дій, тобто творчого пошуку.

Задача вчителя, при створенні проблемної ситуації заключається в тому, щоб, користуючись різними методичними прийомами, поставити перед учнями групу питань, в яких у загальних рисах характеризується проблема. Учень повинен передбачити проблему – це головне, до чого повинен прагнути учитель при створенні проблемної ситуації [6].

Мета проблемного навчання – засвоєння не тільки результатів наукового пізнання, але й самого шляху, процесу надбання цих результатів (оволодіння засобами пізнання), вона включає і формування і розвиток інтелектуальної, мотиваційної, емоційної і других сфер школяра, розвиток його індивідуальних здібностей, тобто в проблемно-розвиваючому навчанні акцент ставиться на загальному розвитку школяра, а не констатуванні готових висновків науки учням.

Проблемно-розвиваюче навчання – це сучасний рівень розвитку дидактики і педагогічної практики. Воно являє собою ефективний засіб загального розвитку учнів. "Проблемным оно называется не потому, что весь учебный материал учащиеся усваивают только путем самостоятельного решения проблем и

“открытия” новых понятий. Здесь есть и объяснения учителя, и репродуктивная деятельность учащихся, и постановка задач, и выполнение упражнений. Но организация учебного процесса базируется на принципе проблемности, а систематическое решение учебных проблем – характерный признак этого типа обучения. Поскольку вся система методов при этом направлена на общее развитие школьника, его индивидуальных способностей проблемное обучение является подлинно развивающим обучением” [3].

Відповідна організація проблемного навчання буде максимально сприяти активізації розумової діяльності учнів, розвитку розумових сил і здібностей. Прилучення школярів до проблемно-пошукової діяльності грає важливу роль в підвищенні ефективності всього процесу навчання.

Література

1. Буряк В.К., Беришвили Д.Д. Урок в старших классах. Издательство Тбилисского университета. – Т.,1990.
2. Буряк В.К., Кондрашова Л.В. Активизация учебной деятельности школьников. Кривой-Рог,1995.
3. Максимова В.Н. Проблемный подход к обучению в школе. - Л.,1973.
4. Матюшин А.М. Организация проблемного обучения. - М., Педагогика, 1977.
5. Махмутов М.И. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М., Педагогика, 1977.
6. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – М., Педагогика,1980.

Н.О. Чувасова

ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ: ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА

В статье рассматриваются различные подходы к определению содержания и структуры познавательной активности. На основе проведенного анализа автор выделяет структурные компоненты познавательной активности.

The different approaches in distinguishing the structure of pupil's cognitive work. On the base of this analyses the author distinguishes the structural component of pupil's cognitive work